פרשת האזינו

הירושה השייכת לכול

מדרש חז"ל המצטט פסוק מפרשת וזאת הברכה מספר סיפור נוקב:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יַנַּאי שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְרָאָה אָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה מְשֻׁפָּע בְּיוֹתֵר. אָמַר לֵיהּ, "מַשְׁגַּח רַבִּי מִתְקַבְּלָא גַּבָּן?" אָמַר לוֹ, "אִין" [= אמר לו, "תהיה אורחי?" ענה, "כן"].

הִכְנִיסוֹ לְבֵיתוֹ הֶאֱכִילוֹ וְהִשְׁקָהוּ. בְּדָקוֹ בְּמִקְרָא, וְלֹא מְצָאוֹ [כלומר, האורח לא ידע דברו]. בְּמִשְׁנָה, וְלֹא מְצָאוֹ. בְּאַגָּדָה, וְלֹא מְצָאוֹ. בְּתַלְמוּד, וְלֹא מְצָאוֹ. אָמַר לֵיהּ, "סַב בְּרִיךְ", אָמַר לֵיהּ, "יְבָרֵךְ יַנַּאי בְּבֵיתֵיהּ" [= אמר לו, "אמור נא את ברכת המזון". ענה לו, "יברך ינאי, הרי זה ביתו"].

אָמַר לֵיהּ, "אִית בָּךְ אָמַר מַה דַּאֲנָא אָמַר לָךְ?" אָמַר לֵיהּ, "אִין". אָמַר לֵיהּ, "אֱמוֹר: אָכוֹל כַּלְבָּא פִּיסְתֵּיָא דְּיַנַּאי". [= אמר לו, "תוכל לחזור על מה שאגיד לך?" אמר לו, "כן". אמר לו, "אמור: הכלב אכל את לחמו של ינאי"].

קָם תַּפְסֵיהּ. אָמַר לֵיהּ, "יְרוּתָתִי גַּבָּךְ דְּאַתְּ מוֹנֵעַ לִי?" אָמַר לֵיהּ, "וּמַה יְרֻתּוּתָךְ גַּבִּי?" [= קם האורח ותפס

לעילוי נשמת: פינחס בן יעקב אשר אייז, עזריאל בן אריה לייב שרטר

את ינאי ואמר לו, "ירושתי אצלך ואתה מונע אותה ממני?" אמר לו, "ומה ירושתך שאצלי?"].

אָמַר לֵיהּ, "חַד זְמַן הֲוִינָא עָבַר קַמֵּי בֵּית סְפָרָא, וּשְׁמָעִית קָלְהוֹן דְּמֵנִיקַיָּא אָמְרִין [= אמר לו, פעם עברתי לפני בית הספר, ושמעתי את קולות התינוקות אומרים:] 'תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב' (דברים לג, ד); מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַנַּאי אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא קְהִלַּת יַעֲקֹב.[1]

אכן, סיפור חזק. ר' ינאי רואה זר לבוש באלגנטיות ומניח שהוא אדם משכיל. הוא לוקח אותו לביתו ומגלה שההפך הוא הנכון: זהו אדם שלא זכה לחינוך יהודי כלל. הוא אינו יודע שום דבר בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. אפילו לברך על המזון אינו יודע.

ר' ינאי, תלמיד חכם, מביט עתה באורח בהתנשאות ואף בסלידה. אבל הלה אומר לו, בעצם: "התורה היא ירושתי כמו שהיא ירושתך. מאחר שאתה קיבלת הרבה ואני לא־כלום, עליך לחלוק איתי במה שיש לך. במקום לבזות אותי, למֵד אותי".

רעיון זה הוא ממעצבי ההיסטוריה היהודית: הרעיון שידיעת התורה שייכת לכולם; שלכולם צריכה להינתן ההזדמנות ללמוד; שהחינוך צריך להינתן לכול; שראוי שכל מי שיכול יהיה בר־אוריין בהלכה היהודית, במחשבה היהודית ובתולדות ישראל; ושחינוך לכול הוא ביטוי עילאי לערך כבוד האדם.

רעיון זה מושרש כל כך בתרבות היהודית, ומקורותיו כה קדומים, שאנו עלולים לשכוח בקלות כמה הוא רדיקלי. ידע הוא כוח – כדברי המימרה הרווחת, המיוחסת לסר פרנסיס בייקון.[2]

בעלֵי יֵדע נוטים בדרך כלל לסרב לחלוק אותו עם אחרים. ברוב החברות היו אליטות קטנות של יודעי קרוא וכתוב ששלטו במנהל הציבורי. עד היום, במקצועות רבים מקובל להשתמש באוצר מילים טכני הנָגיש רק לאנשי המקצוע עצמם – חומה בלתי־חדירה שהם בונים סביב תחום הידע שלהם.[3]

היהדות ראתה זאת תמיד אחרת. אחרת לגמרי. העליתי פעם[4] את ההשערה שהדבר קשור בכך שהיהדות נולדה בערך באותו זמן שבו נולד האלף־בית הפרוטו־שמי: הממצא העתיק ביותר שלו שנתגלה הוא מימי האבות, במדבר סיני, באזורים שעבדים עבדו בהם.

מסופוטמיה, מקום מוצאו של אברהם, ומצרים שם שועבדו בני ישראל, העמידו את שתי צורות הכתב הקדומות ביותר, כתב היתדות וכתב החרטומים. אבל היו אלו מערכות קשות ביותר ללימוד ולהבנה: סימניהן – פיקטוגרמות, אידאוגרמות וסימני־הברות – ציינו מילים שלמות או במקרה הטוב הברות, ולכן היו רבים מכדי שכל אחד יוכל להשתמש בהם. האלף־בית, עם עשרים ושניים סימניו המבטאים כולם עיצורים או תנועות בלבד, פתח לראשונה את הפתח לידיעת קרוא־וכתוב נרחבת, מעבר לגבולותיה של אליטה מקצועית קטנה שבניה יכולים להקדיש שנים לשינון מערכת כתב מסובכת.

היהדות נושאת את חותם הפתיחות הזאת. אברהם נבחר כדי ללַמד את הרבים: "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה'" (בראשית יח, יט). משה מדבר שוב ושוב על חינוך הדור הצעיר: "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ" (דברים יא, יט). הלימוד

הוא מוטיב בולט בספר דברים: השורש למ"ד מופיע לאורכו 17 פעמים.

מעל לכול ניצב המופת האישי של משה עצמו. ספר דברים כולו הוא ניסיון חלוצי בתחום חינוך המבוגרים. המורה־הנביא ראה את העם כולו כקהל שומעי־לקחו, ולימד אותם גם כללי ההתנהגות – "הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים" (דברים ו, א) – אבל גם, חשוב לא פחות, את ההיסטוריה שמאחוריהם.

זה מגיע לשיא לקראת סוף הספר, בדמות שירת האזינו. ממסגרים אותה, לפניה ואחריה, שני פסוקים אלה:

> וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם (דברים לא, ל).

> וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱ־לֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ. ... תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב (דברים לג, א, ד).

הפסוק הראשון, מייד לפני שירת האזינו, מדגיש כי משה דיבר אל "כל קהל ישראל", ולא רק לאליטה קטנה. בפסוקים הבאים מייד לאחריה נכלל אותו משפט ידוע שאורחו של רבי ינאי ציטט באוזניו כדי להוכיח לו שהתורה שייכת לכולם. לא רק למלומדים, לנבחרים, למוכשרים מיוחד, למעמד או לקַסטה. התורה היא מוֹרָשה לכל קהילת יעקב.

רק בעת החדשה התפשט רעיון החינוך לכול מחוץ לעולם היהודי. אפילו באנגליה, בעת שהייתה המעצמה הראשונה במעלה

בעולם, לא היה חינוך חובה לכול עד שהתקבל חוק בעניין ב־1870. שנים רבות עברו עד שמציאות זו החלה להתקיים ברוב העולם – בזכות מהפכה האינטרנט. גם כיום, כ־50 מיליון ילדים אינם מקבלים חינוך, במדינות כגון סומליה, אריתריאה, האיטי, איי קומורו ואתיופיה.

הרעיון שחינוך הוא המפתח לכבוד האדם, ושהוא צריך להיות נגיש לכולם, הוא אחד הרעיונות החשובים בהיסטוריה. הוא נולד במילים גדולות אלו, הבאות מייד לאחר פרשתנו: "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב".

סביב שולחן השבת

- איך השפיע על חייכם החינוך שקיבלתם?
- אילו מכשולים עומדים כיום בפני החינוך וההשכלה, ואיך אפשר לגבור עליהם ולהבטיח שלכל אדם תהיה גישה ללימוד?
- לו יכולתם לבחור אישיות אחת מן התנ"ך שתשמש לכם מורה, בזמננו שלנו – ממי הייתם רוצים ללמוד?

1 ויקרא רבה ט, ג.

2 מימרה זו מופיעה בספרו 'הרהורי קודש', *Meditationes Sacrae* , משנת 1597. ערך על אודותיה זמין באתר Bartleby.com.

3 ראו עמוס פונקנשטיין ועדין שטיינזלץ, **הסוציולוגיה של הבערות**, תל־אביב: משרד הביטחון, האוניברסיטה המשודרת, 1987.

4 ראו הסרטונים On the Internet and Judaism ו־ The Home of the Book for the People of the Book באתר rabbisacks.org.